

Fekete J. József
PERIFÉRIÁRÓL BETEKINTŐ

ÖNMAGÁBA VISSZATÉRŐ TÖRTÉNET

Két időmérő van az író szobájának falán, az egyik jár, a másik áll. A működésképtelen, ósdi aranyóra is naponta kétszer pontos időt mutat, de ennél nagyobb a jelképisége, azt a fél évszázadot szimbolizálja, amit az író a fél évszázad eltelte után újraél. Regénye¹ pedig ott kezdődik, ahol véget ér. Talányosan hangzik, de remélem, sikerül majd kibogoznom.

Adott Z., az író, aki kétezerhat júnus 27-én leszállt a buszról a Ferenciek terén, elstált a Klotild-palota mellett, és pillantást vetett a régi Belvárosi Kávéház bejárata felé, ahol egykoron törzsasztala volt. Aztán elindult az eltűnt idő nyomán. Nem csak gondolatban, hanem fizikailag is. Régről ismert helyeket keresett fel Párizsban, Bécsben, Görögországban, Itáliában, frissen merített az életből, Leszboszon Jörgossal, a rendezővel felkereste a migránstábort, szemtanúja volt az Európa-szerte tomboló politikai elégedetlenségnek, belekeveredett több színházi próbába, zeneesztétikai párbeszédbe, bejutott a normandiai csata hőseinek temetőjébe és mindvégig elkísérte élete párjának emléke. Hiszen a most felkeresett helyszíneket korábban együtt járták be.

Szellemi útitársai is akadtak, Budapestről egy elkötelezett történelemtudós, Athénból egy fenegyerek rendező, aki végül a terror alatt álló Palmürába vitte el társulatát. Franciaországban pedig az Arnold Schönberg művészetének bűvkörében élő, magyar (zsidó) származású zeneesztéta, akinek mellékszálás története pontosan időzítve a történet végén nyer kifejtést, amikor az is kiderül, hogy ez a regény önmaga farkába harap.

A narrációban úgy folynak át egymásba a mondatok, történetek, idősíkok, helyszínek, mint a színek a nedves akvarellpapíron. A múltat megidéző, párbeszédes részekben a szerző nem is használ nagy kezdőbetűt, és a mondatvégi írásjelek közül a pontot se teszi ki, hadd hőmpölyögjön együtt az egész, viszont gyakori a mondatot egyszerre

---

1 Sándor Iván: *Amit a szél suttog*. Budapest, 2020, Magvető, 159 p.

lezáró és nyitva hagyó három pont. Ilyen a regény szerkezete is, egyszerre nyitott és ugyanakkor pontosan lezárt.

Ha hőst keresnénk a regényben, akkor a XX. század történelmében találánk meg.

Z. elveszítette életének társát, Lilt, és azért szánta rá magát a hosszúra nyúlt európai utazásra, hogy felkeresse azokat a helyeket, ahol Lillel is járt. A helyszínek közös élményeikre emlékeztetik, a mellé csapódó művészek és tudósok pedig a múlt század kaotikus történéseit idézik meg, és megfelelő eszközöket keresnek az akkori korézés mai megjelenítésére. A veszélyeztetettség, fenyegetettség, kiszolgáltatottság általános korélmény, amivel alkotók sora szembesült, és kereste a megszólalás lehetőségét a társadalmi kataklizmák és személyes traumák mélységéből. Aztán itt van egy nagy szerelem szépséges emléke, egy gazdag alkotói életút lenyomata, valamint az élénk írói elkötelezettség, hogy újabbnál újabb történeteket fogadjon be, és mesélje el azokat olvasóinak.

Az *Amit a szél susog* egy hosszú, ráérős utazás kerete, aminek sajátos ritmusát a rövid, olykor elharapott, végig nem mondott párbeszédék és a terjedelmes, melankolikus mondatok adják, nem kopog itt semmi, nincsenek törések, az egymástól időben és térben távol álló események gördülékenyen csúsznak egymásba. A jól elkülöníthető szálakon futó regény végső soron egy tartalmas életút sommázása, az íróban felmerülő, a művészeket általában foglalkoztató összes erkölcsi, morális, művészi létprobléma helyére rakása. Nem véletlen, hogy az egyik mellékszereplő, Véri Márton, a Történettudományi Intézet munkatársa éppen az emlékezet és a feledés problémakörét kutatja a huszadik századra vonatkozóan, és erre utal a Z. szobájában függő két óra is, az emlékező (működésképtelen), meg a felejtő (működő). Z. (korábbi regényeiben is) szerette együtt látni az időben és térben egymástól távoli eseményeket, ez az idő-tér-érzékelés határozza meg a XX. századról alkotott képét és életézését. „Mindig is foglalkoztatta az Idő, s most úgy érezte, korábban soha, hogy az Idő magába foglalja az ismeretlent, az ismert helyek élményén túl a még elképzelhetetlent is. A megismerés és megértés kielégítetlen marad, gondolta, ha csak a tapasztalatból merít.” – írja irodalmi látásmódjáról.

A regény kiemelten fontos figurája George Steinfeld nemzetközi híró zeneesztéta, aki megszállottan kutatja Arnold Schönberg művészetét.

Z. és George szellemiségükben közel kerülnek egymáshoz, mindketten a kimondhatatlanság, a megfogalmazhatatlanság büvkörében élnek, ráadásul a zeneesztéta magyar származású, de a gyermek- és ifjúkoráról még a Wikipédia se tud semmit, George sem hajlandó róla beszélni. Inkább Schönberg *Mózes és Áron* című operájáról áradozik, mert szerinte a mű a nyelv hatástalanságának megjelenítése, szerzője például a harmadik felvonás zenéjét meg se írta. Ennek ellenére előadható, de mekkora hatása lehet a színpadi előadásnak a világ jobbítása tekintetében? Fogas kérdés, amire a regényben többen is választ keresnek.

Végül fény derül a zeneesztéta korai éveire is, amit itt nem mondhatok el. Nem azért, mert szörnyűségek sorát kellene felsorolnom, megteszi helyettem a regény, hanem mert lelőném a poént.

A regény zárómondata így hangzik: „Kétezer-tizenhat június huszonhetedikén reggel kilenc órakor leszálltam a Ferenciek terén a 7-es autóbusról.” Ez a mű kezdőmondata is, azzal, hogy ott még Z. száll le a járműről, itt azonban már „leszálltam” áll, vagyis egyetlen ige tisztázta az önéletrajziság kérdését.

Az önmagába visszatérő történet a világba vetett ember szenvedését jeleníti meg, a zsidóság sorsára fókuszálva és az emberek összességére kiterjesztve.

TÍZÉVNYI MAGÁNYOS DUETT

Gyors egymásutánban ez a második kezembe kerülő könyv, amely a végénél kezdődik. A följebb elemzett Sándor Iván *Amiről a szél susog* című regényének szerzője a mű végén leül, hogy gépbe írja, amit addigra én már elolvastam. Vele szemben Fehér Béla már a regénye² kezdetén bejelenti, hogy vége a történetnek: „A búcsúval kezdjük. Isten veletek!” Közben mindkét szerző jó nagyokat csúszkál az időben, az előbbi diszkrétebben, az utóbbi harsányabban.

A *Banánliget* groteszk, szórakoztató, egyben tragikus történet két titkos ügynökről (bocsánat, besúgóról), de mit kettőről, seregnyiről, szinte az ország teljes lakosságát beleszámolva. Mert a rendszerváltás előtt a belső elhárítás mindenkitől rettegett, mindenkit megfigyelt, még a megfigyelőket is figyelték. Aki nem állt önként besúgóvá, azt

2 Fehér Béla: *Banánliget*. Budapest, 2020, Kortárs, 224 p.

egyszerűen megszarolták, ugyanis mindenkin lehetett fogást találni, mindenkiben tombolt a félelem, a beszerzés szinte feloldozásnak számított, amiért mások szemmel tartásával, napi jelentések körmölésével vezekelt a kiválasztott.

A regény két főbb szereplője: Piricske Tamás, ő az egyik megfigyelő, a másik pedig Téli Pál. Őket a magányosan élő ügynökök szálláshelyéről telepítették egy belvárosi konspirált lakásba, egy látcsöves optikájú fényképezőgéppel és eseménynaplókkal, hogy a szembe levő épület egyik lakóját figyeljék hatórási váltásokban, éjjel-nappal. A konspirált lakás, amiből százzszámra volt az országban, és mindegyik ajtaján ugyanaz a névtábla szerepelt, és ahová nem érkeztek közüzemi számlák, nem járt a postás, igencsak spártai körülmények közé kényszerítette lakóit, egyetlen fekhelyük volt, vizet is csak a lakásban talált vázából tudtak inni. A két megfigyelő nem hagyhatta el a bérleményt, aminek konspiratív elnevezése volt a Banánliget, nem találkozhattak a lakóközösség tagjaival, viszont hozzájuk napi rendszerességgel érkezett futár a kilótt filmtekercsekért és az írott jelentésekért, az ellátmány kezdetben akadozott, később teljesen elmaradt. Megtörtént a rendszerváltás, Piricskét meg Télit otffelejtették a bérleményben! Az ügynökök tíz éven át teljesítettek: kifogytak az eseménynaplókból, erre fölszabdalták a viaszosvászon asztalterítőt, a lapokat fűzetté fűzték, a hátoldalra rótták a hangyabetüket. Amikor kifogytak a vászonból is, a fürdőszobátükör hátoldaláról szerelték le a furnért, ott folytatták a feljegyzéseket. A teleobjektíves fényképezőgép mellett volt egy katonai látcsövük, e kettőnek köszönhették legnagyobb sikerüket, amikor ráküldték a rendőrséget a célszemélyre, akinek a lakásában az esti órákban férfiak és nők színes papírlapokat adogattak egymásnak, de kiderült, nem röplapokkal foglalkoztak, hanem egy országos iskolai rajzpályázat előzsűrizett anyagát tanulmányozták.

A regényben hemzsegnek az épületes marhaságok. Ezek előhívásához kevés lenne a két összezárt férfi magányos duettje és a látcsövön át nézett világ, ezért az író – az ügynökök helyett – kitekint a rendszerváltás utáni történésekre, de konspirált Banánligetbe is bejutnak nők, igaz, kivétel nélkül konspiráltak. Leghosszabb időt a szembe szomszéd nyugdíjas zenetanár nő tölt a férfiakkal, őt is beszervezte az elhárítás, de a tanár nő nem egészen értette, mit is várnak el tőle, így jelentésírás

helyett szorgosan gondoskodott a két ügynök élelmezéséről, és apróbb bevásárlásokat intézett számukra, hiszen nem voltak nagyigényűek. Két másik nő is megfordult a másfélszobás lakásban, egyikőjük hivatásos elhárító, a másik beszervezett.

Miután tíz év magány után napvilágra szabadult a Piricske–Téli páros, szembesült a rendszerváltást követő szép új világgal. Nyugtázták, hogy jó szimata volt az elhárításnak, amikor a Banánligetbe vezényelte őket, a célszemély ugyanis államtitkársáig vagy miniszterségig vitte. Rettenetesen csalódtak, hogy a régi hatóságnak nyoma sincsen, a vezetők civilre váltottak, az infrastruktúrát privatizálták, nekik kétkezi munkával kell fenntartani magukat. Szembesültek a hajléktalansággal, a nyereszkedőkkel és a vagyoni oligarchiával. Dolgoztak raktárosként kínai főnöknél, társultak egy szélhámós feltörekvővel, aki elképesztő ötletekkel áll elő. Egyszer más pénzén Braziliából hozatott két teherhajónyi homokot, amit teherautó-karavánnal vitetett Budapestre a pólai kikötőből, hogy ott edzőpályát alakítson ki a fővárosi focicsapatoknak, hiszen köztudott, hogy a brazilok életvitelszerűen rúgják a bőrt a tenger fövényében, és ez teszi őket nagygyá a pályán. Az üzlet be is indult, mint korábban a csirkebél-árusítás a csaliboltban, amíg egyetlen éjszaka valakik föl nem pakolták és el nem lopták az aranyat érő brazil homokot, amire az egyik volt ügynök felügyelt éjszaka, de kapott egy altató szurit, másnap kirúgást a munkahelyéről.

A két konspirált ügynök képtelen megkapaszkodni a szép új világban, ugyanúgy elpárologtak a regényből, ahogy a szerző odavarázsolta őket.

A *Banánliget* lehetne a rendszerváltás regénye, de nem az, noha az is benne van. Sokkal inkább egy szellemi sziporka, ami a humor ajtaján nyit bepillantást keserű múltunkba.

ASZTALI BESZÉLGETÉSEK

Kissé nyögvenyelősen kezdődik Tolnai Ottó regényének³ második része, a szerző igyekszik emlékeztetni dolgokra és szereplőkre az előző részből, ott pedig volt minden, a szabad élettől a börtönig, meg a diliházig, helytörténettől a környezetrajzig, a családtól a különleges emberekig, a barátoktól a művészetekig, a mikroszkopikus leírásoktól a metaforikus túlzásokig.

3 Tolnai Ottó: *Szeméremékszerek 2. Az úr pantallója*. Budapest, 2021, Jelenkor Kiadó, 175 p.

Persze óriási falat a terjedelmes regény minden motívumának felidézése, jószerevel felesleges is, hiszen a szerző kedvenc motívumai a második részben is felbukkannak, átjárják a narrátor „áriáit”. A különbség talán annyi, hogy a második rész statikusabb, két régi jó barát közös vagy egyéni emlékeket idéz fel Palics valamelyik kultikus vendéglőjében vagy teraszán a naponta ismétlődő kávézások, teázások során. A könyv műfajának meghatározása: Kávézások Cipriánnal. A rituális kávézásokat, teázásokat soha nem odahaza, hanem az arra előrelátott közösségi helyeken ejtette meg a két barát, ahová a két barátnak el kellett jutnia, Ciprián elektromos kerékpáron közlekedett, a szerző is elővette olykor a biciklijét, de inkább gyalog járt, ami alkalmat adott számára Palics utcáinak és épületeinek aprólékos leírására, valamint az épületekhez, lakóihoz fűződő történetek felidezésére.

Ebben a kötetben jóval kevesebb alteregóba bújik Tolnai narrátora, de akad itt is néhány. Ami érdekes, hogy megszólalásuk nem töri meg az elbeszélést, hanem mindegyik alakmás természetesen kapcsolódik be a narrációba, és ugyanilyen természetességgel válik ki belőle. Azon már nem is csodálkozunk, hogy az elbeszélő villámgyorsan eljut az Adriához, ahol felfedezi egy festő azúrpantallóját, a festő ugyanis a nadrágjába törölte a kékfestékes spakliját, és innen már egyetlen ugrás az AZÚR és AZ ÚR metafizikai analógiájához. Ciprián vegyész és rádióamatőr, szakmája egy újabb metafizikai jelenséghez vezet az elbeszélő gondolatmenetét: az örölt paprika és a cseréporlemény, a tenispályák salakja misztikus kapcsolatához.

A narrátor szerint úgy mesélgettek egymásnak, mint az ezeregyéjszakában (sic!), és támad is egy ötlete: „egyszer talán majd sikerül egybemásolnom Ciprián határidőnaplóját az én feljegyzéseimmel. Az én légy- és zsáknaplómmal. A jerikói (kisinyovi) rózsa naplójával. Az ő egzakt semmisségeivel dúcolni alá az én semmis semmisségeimet.” Ezt a semmisséget hivatott szemléltetni, hogy minden festő, akiről Tolnai beszél, „nagy” festő, ha író az illető, akkor „nagy” író. A Cipriánnal folytatott asztali beszélgetések nem mindig voltak olyan gördülékenyek, mint Az Ezeregyéjszaka meséiben. Egy alkalommal Ciprián így fakadt ki: „Ha az ember megeszi a meséidet, először is kitörik a foga, mert nem tudni, mikor harap vattacukorba, mikor malomkőbe, elveszti magát, veled kóvályog meséd kódében, ami hol édes, hol alig elviselhetően csípősen erős.”

A barátok és az alteregók mellett mostani könyvében számos kortársát is megemlíti Tolnai, kezdve a néhai Danyi Magdolna irodalomtudóst, aki örömmel, vidáman törte a kukoricát, Silling István néprajzkutatót, a népi vallásosság ismerőjét, akitől sokat tudott meg a kupuszinai rakott szoknyáról, Bozsik Pétert, az Ex Symposion szerkesztőjét, kiváló prózaíró, Kapitány László grafikumművészt, másokat. Mindenkiről nagyon jó véleménnyel, mint a regénybeli grófkisasszony, aki még a teheneket is magázta.

A két beszélgetőtárs egyidős, mindketten 1940-ben születtek. Természetesen tapasztalják magukon is a korosodást, szabócentivel szemléltetik, hogy jó esetben mennyi idejük maradhat még hátra, közös téma a prosztagyulladás tüneteinek enyhítése, a regény első részében is ez okból indult az elbeszélő két steril pohárért, és került börtönbe megbolondokházába.

Ciprián meghalt. Előbb az elektromos lopakodójáról esett le és törte el az egyik csípőjét, majd a villanyóra leolvasásakor zuhant a földre, aminek a másik csípője esett áldozatul. A felesége intézetbe adta, mert képtelen volt az ágyban forgatni a nagydarab embert. Ciprián annyira ragaszkodott az élethez, hogy szobájában egy megtermett ápolónővel valcerezett a járókeretébe kapaszkodva. Az ezt a jelenetet megelevenítő *Epilógus* a regény legmegindítóbb fejezete.

Ne feledjük, folytatása következik...

A két barát korosodó teste bámulatos állapotban őrizte meg szellemük és emlékezetük frissességét. A memóriájukban őrzött „semmisségek” olvasmányos lexikonná álltak össze

Amennyiben ezt a könyvet a Vajdaságban adják ki, vagy bár itt tördelik, biztosan nem maradt volna benne Novi Pazar helyett Novi Bazar. Talán az se került volna bele, hogy egy piacozó asszony Martonosra „nősült” (sic!), majd nagy hirtelen olasz földbirtokosnő lett. Meglehet, hogy a szerző azt kívánta érzékeltetni, hogy a beszélő nem ismeri jól a magyar nyelvet, de erre egyéb utalás nincsen a szövegben. Akárhogy is legyen, ennyit megbocsátunk az elbeszélőnek. A kiadónak pedig külön szeretném megköszönni, hogy kellő, könnyen olvasható betűnagyságot rendelt a szöveghez.